

Н. В. Юськів

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
канд. юрид. наук,
асист. кафедри адміністративного та інформаційного права

ГРОМАДЯНСТВО У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НЕПОВНОЛІТНІХ

© Юськів Н. В., 2014

Розглянуто аспекти правового регулювання громадянства. Визначено, що інститут громадянства необхідно розуміти, як вагомий елемент правового статусу. Особливу увагу зосереджено на громадянстві неповнолітніх. Проаналізовано аспекти множинного громадянства.

Ключові слова: неповнолітні, громадянство, правовий статус, множинне громадянство.

Н. В. Юськів

ГРАЖДАНСТВО В СИСТЕМЕ ПРАВОВОГО СТАТУСА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Рассматриваются аспекты правового регулирования гражданства. Определяется, что институт гражданства следует понимать как весомый элемент правового статуса. Особое внимание сосредоточено на гражданстве несовершеннолетних. Рассматриваются аспекты множественного гражданства.

Ключевые слова: несовершеннолетние, гражданство, правовой статус, множественное гражданство.

N. V. Yuskiv

CITIZENSHIP IN THE SYSTEM OF THE LEGAL STATUS OF MINORS

The article deals with the aspects of the legal regulation of citizenship. It is determined that the institution of citizenship should be understood as an essential element of legal status. Particular attention is paid to citizenship of minors. The aspects of multiple nationality are examined.

Key words: juvenile, citizenship, legal status, multiple citizenship.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розбудови України, як демократичної, соціальної, правової держави, дедалі більшого значення набувають проблеми прав і свобод людини, взаємовідносин особи і держави. Одним з основних прав людини, відповідно до Загальної декларації прав людини, є право на громадянство. Саме громадянство є тією підставою, яка дає особі, що має статус громадянина, можливість мати повний комплекс прав, свобод і виконувати обов'язки, закріплені законодавством певної держави.

Мета дослідження – проаналізувати особливості громадянства неповнолітніх та його вплив на їхній правовий статус. Використовуючи метод правового абстрагування та узагальнення, намагатися встановити особливі характеристики громадянства неповнолітніх та показати зміну цього статусу для осіб з множинним громадянством.

Стан дослідження. Розглядаючи неповнолітніх, як майбутній антропний каталізатор розбудови держави якісно нового гуманістичного типу, сучасні науковці спрямовують дослідження визначеної проблеми у напрямі постановки і практичного вирішення актуальних проблем гарантування прав та свобод неповнолітніх, серед яких Н. Крестовська, О. Львова, Н. Оніщенко, Н. Опольська, О. Скакун та ін. Поряд з цим інший спектр дослідження проводили науковці, які, з погляду як теоретичної юриспруденції, так і міжнародного права, конституційного права, аналізували інститут громадянства: В. Погорілко, М. Суржинський, С. Черниченко, С. Янковський та ін.

Незважаючи на велику увагу вчених до проблем дітей та неповнолітніх, питання правового висвітлення місця і ролі громадянства неповнолітніх у структурі їх правового статусу фактично ще не були самостійним предметом дослідження.

Виклад основних положень. На відміну від іноземців чи осіб без громадянства, громадяни перебувають в особливому правовому зв'язку з державою порівняно з іншими суб'єктами. Громадянство потрібно розглядати як істотну характеристику основ правового статусу особи, тобто від наявності громадянства залежить обсяг правосуб'єктності особи, оскільки особи, які не мають стійкого правового зв'язку з державою, мають менший обсяг прав, свобод і обов'язків. Саме громадянство є тією підставою, яка надає особі, яка має статус громадянина, можливість мати повний комплекс прав, свобод і виконувати обов'язки, закріплені законодавством певної держави [2, с. 3]. Громадянство є "...перш за все особливою умовою, тільки за наявності якої в тій або іншій державі громадяни наділяються специфічним правовим статусом громадянина" [3, с. 29]. Прикметно, що інститут громадянства, з погляду теоретичної юриспруденції, включений у структуру правового статусу особи через його видову категорію – правовий статус громадянина.

Правовий статус громадянина класично сприймають через комплекс прав серед яких основну увагу приділено політичним. Неповнолітні через вікову характеристику наділені не повним обсягом політичних прав, зокрема в сфері виборчого права, державної служби та активної участі у політичних партіях. Вважаючи діюче правове регулювання щодо політичних прав неповнолітніх цілком виправданим, акцентуємо увагу на вагомій характеристиці інституту їх громадянства – його обмеженості порівняно з правовим статусом повнолітніх громадян.

Інституту громадянства повнолітніх, на думку В. Погорілка, притаманні характерні ознаки: індивідуальне, документальне, юридичне оформлення громадянства кожної людини; стійкий характер відносин громадянства; двосторонній зв'язок між людиною та державою, що виявляється у певному комплексі взаємних прав, обов'язків та відповідальності, який ґрунтується на визнанні та повазі до гідності, основних прав і свобод людини; поширення на громадянина суверенної влади держави як всередині країни, так і поза її межами [4, с. 116].

Більшість цих прав та обов'язків зазначені в Основному Законі, тому часто визначаються частиною конституційно-правового статусу неповнолітніх. Як вказує І. Дахова: "...громадянство є одним із найважливіших елементів конституційно-правового статусу особи, оскільки від наявності громадянства залежать обсяг правосуб'єктності людини, характер її взаємовідносин з державою. Закріплені в законодавстві принципи громадянства є віддзеркаленням державної політики у зазначеній сфері, саме вони є тими ідеями, що покладені в основу законодавства про громадянство, взаємовідносин між державою та особою" [5, с. 95]. Правова політика всієї держави та правова політика у сфері неповнолітніх відображається у системі чинного законодавства, вагомою серед яких є політика у сфері громадянства.

Міжнародне право визнає, що громадянство особи більшою мірою пов'язане з внутрішньодержавними нормами, однак визначає загальні стандарти і принципи у цій сфері. Так, Європейська конвенція про громадянство 1997 р. містить ст. 6, в якій окремо виділено набуття громадянства дітьми, а також спрощену процедуру набуття громадянства для певних категорій осіб. Вагомим є те, що підстави набуття громадянства для осіб до 18 років є спеціальними, хоча це й подається на розгляд окремої держави. Враховуючи, що неповнолітніми не потрібно вважати всіх дітей, а тільки вікову категорію від 14 до 18 років, то, проаналізувавши національне законодавство, до виключних підстав належить набуття громадянства неповнолітніми. Отож, до них зараховано: за

народженням, внаслідок усиновлення; внаслідок встановлення над дитиною опіки чи піклування, влаштування дитини в дитячий заклад чи заклад охорони здоров'я, в дитячий будинок сімейного типу або передача на виховання в сім'ю патронатного вихователя; у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини; внаслідок визнання батьківства чи материнства або встановлення факту батьківства чи материнства.

В Україні статус осіб у сфері громадянства ґрунтується на таких принципах, як: єдиність громадянства України; рівне громадянство як основа правового статусу особи; загальний порядок прийому до громадянства України; поєднання принципу ґрунту і принципу крові; невизнання автоматичної втрати громадянства; недопустимість позбавлення громадянства; єдність громадянства членів сім'ї; невизнання подвійного громадянства; дозвільний порядок виходу з громадянства; принцип невидачі громадян України іноземній державі; свобода і добровільність вибору громадянства; збереження громадянства України особами, які проживають за кордоном [4, с. 230].

Для неповнолітніх як для суб'єктів права є вагомими усі ці принципи, однак особливо актуальними потрібно вважати принцип єдності сім'ї. Важливою підставою для набуття громадянства України дитиною є перебування у громадянстві України її батьків чи одного з них. Передбачаються при цьому чотири варіанти набуття громадянства. Перший, – якщо громадянином України стає один із батьків, а другий залишається особою без громадянства, дитина, яка є іноземцем або особою без громадянства, реєструється громадянином України за клопотанням того з батьків, який є громадянином України. Другий варіант, – якщо громадянином України стає один із батьків, а другий залишається іноземцем, дитина, яка є особою без громадянства, реєструється громадянином України за клопотанням того з батьків, який є громадянином України. Третій варіант, – якщо батьки дитини, яка є іноземцем або особою без громадянства, перебувають у громадянстві України, то вона реєструється громадянином України за клопотанням одного з батьків. І четвертий варіант – якщо громадянином України стає один із батьків, а другий залишається іноземцем, дитина, яка є іноземцем, реєструється громадянином України за клопотанням того з батьків, який є громадянином України. Як бачимо, чинне законодавство спрямоване на забезпечення прав дитини, визнаючи неприпустимість ситуації залишення дитини без громадянства [2, с. 145] та без сімейної опіки. У Рекомендаційному законодавчому акті “Про узгоджені принципи регулювання громадянства”, схваленому Міжпарламентською Асамблеєю держав–учасниць СНД 29 жовтня 1992 р. ст. 8 також вказується на принцип єдності сім'ї. Звичайно, принцип є вагомим для усіх членів сім'ї, але для неповнолітніх, які потребують фізичної та моральної опіки та піклування, цей принцип активізується додатково.

Окремо міжнародні стандарти виокремлюють значення сім'ї у контексті протидії дискримінації. Наприклад, у ст. 9 Конвенції Генеральної Асамблеї ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок зазначено, що держави-учасниці надають жінкам рівні з чоловіками права щодо громадянства їхніх дітей. “У багатьох країнах діти автоматично одержують громадянство батька. У разі здійснення цієї статті держави повинні встановити офіційну юридичну рівність між чоловіками і жінками щодо набуття, зміни, збереження громадянства і передачі громадянства їхньому чоловіку чи дітям” [6, с. 128].

Принцип єдності сім'ї застосовується у всіх випадках, пов'язаних з громадянством, проте особливо вживаним є за необхідності отримання спрощених підстав отримання громадянства при його набутті неповнолітньою дитиною, один із батьків яких набуває чи вже набув її громадянства та всиновлення неповнолітньої дитини одним із громадян. На нашу думку, вказаний принцип гуманізує право окремих держав, встановлює правові цінності та вказує на належність та людяність соціонормативів.

Відзначимо ще одну особливість в правовому регулюванні правового статусу неповнолітніх у сфері громадянства. На відміну від дітей до 14 років, набуття громадянства неповнолітніми може відбуватися лише за їхньої добровільної згоди (ст. 16 закону України “Про громадянство України”). Така норма, прийнята національним законодавчим органом, вказує на те, що державна політика у сфері підростаючого покоління ґрунтується на принципі поваги до особистої думки неповнолітньої дитини. Правова політика держави та діяльність громадянського суспільства повинні бути націлені на

гармонійний адекватний розвиток майбутнього покоління і для цього необхідно вже сьогодні створити необхідні умови для майбутнього високого рівня правової культури неповнолітніх та їх гармонійного розвитку, адаптованості у соціумі.

Вагомим теоретичним та практичним питанням у межах громадянства є множинність громадянства. У національному законодавстві діє принцип єдиного громадянства, і тому у фахівців у галузі галузевого права переважно до множинного громадянства є негативне ставлення. Аргументи можна звести до таких: множинне громадянство здатне створити для індивіда додаткові обов'язки; особа з множинним громадянством має значно менші права на дипломатичний захист; неминучі колізії у правовому статусі особи з множинним громадянством через суперечності в законодавстві двох або більше держав вирішуються найчастіше не на користь цієї особи; щодо осіб із множинним громадянством виникають труднощі у сфері міждержавних відносин, оскільки, з одного боку, може виникнути суперечка про громадянство особи між державами, які вважають її своїм громадянином, а з іншого, – третя держава з тих чи інших підстав може бути змушена вирішувати, якому громадянству особи з множинним громадянством надати перевагу; державою особа з множинним громадянством завжди буде сприйматися як недостатньо лояльна; множинне громадянство не знімає проблеми культурної, мовної та іншої інтеграції; у правовому контексті ефективність множинного громадянства і для особи, і для держави мінімальна – особа може повноцінно користуватися правами та виконувати обов'язки лише перед однією державою, права ж і обов'язки перед іншою державою фактично є декларативними [7, с. 11; 8, с. 211–213].

Необхідно констатувати, що правовий статус неповнолітнього змінюється, якщо він наділений не одним, а двома і більше громадянствами. Вказане призводить до правових колізій та невизначеності і до дещо негативного, відмежованого ставлення до цих осіб порівняно з “повноцінними” громадянами. З огляду на внутрішнє законодавство, кожна з держав, яка допускає множинне громадянство, має право вважати особу, яка має два і більше громадянств, тільки своїм громадянином, якщо це не суперечить її міжнародним зобов'язанням, і може вимагати від неї виконання громадянських обов'язків (зокрема, військової повинності), чим і ускладнює правове становище осіб, які мають два або більше громадянств. Звідси й негативне ставлення більшості держав до таких осіб [9, с. 214]. Множинне громадянство породжує додаткові елементи у правовому статусі та їх колізія може призводити до труднощів реалізації первинних елементів статусу неповнолітнього.

Множинне громадянство є правовою аномалією, оскільки тут не може бути повноти прав і обов'язків як для громадян, так і для держави. Особа, яка має два або більше громадянств, реально використовує права лише держави постійного проживання і не може виконувати одночасно обов'язки (інколи навіть несумісні) держав, громадянство яких вона має, чим виявляє неповагу або підриває суверенітет відповідної держави. А це, своєю чергою, породжує суперечності у визначенні правового статусу громадянина, що може призвести до конфліктів між державами щодо їх громадян [2, с. 67].

Найпоширенішим способом усунення випадків множинного громадянства, що створює юридичну невизначеність і порушує тим самим оптимальний режим правового регулювання статусу особи внутрішньодержавним правом, є оптація, що означає добровільний вибір громадянства за зміни державою, громадянином якої особа була, території [10, с. 285]. Самостійно здійснити оптацію неповнолітній не може, тому свій правовий статус визначає за допомогою інших осіб чи органів. Вказане дає можливість констатувати деяку обмеженість правового статусу неповнолітнього за множинного громадянства.

З погляду теоретичної юриспруденції множинне громадянство створює як негативні, так і позитивні наслідки. До позитивних наслідків встановлення множинного громадянства належать: додаткові гарантії реалізації і захисту прав і свобод особи, оскільки особи, які мають множинне громадянство, мають рівні права і обов'язки з громадянами держави, у якій вони проживають, водночас зберігаючи культурні та інші зв'язки з державою походження; вигоди щодо права на проживання у двох і більше державах, права на повернення та збереження громадянства у змішаному шлюбі; приймаюча держава легше інтегрує резидента з множинним громадянством, ніж

іноземного громадянина, а держава походження зберігає зв'язок зі своїм громадянином, що особливо важливо для держав, які розвиваються; наявність значної кількості осіб із множинним громадянством може сприяти інтенсифікації зв'язків між державами [11, с. 137–138].

Множинне громадянство неповнолітніх поряд з негативними наслідками можуть розширити його правовий статус, тобто права неповнолітнього захищаються у межах не однієї, а кількох держав. Особливо вказане актуально, якщо певна держава, відповідно до свого економічного розвитку, не може повною мірою реально забезпечити права своїх громадян.

Висновки. Інститут громадянства включений до структури правового статусу особи через його видову категорію – правовий статус громадянина.

Неповнолітні наділені такими особливостями громадянства: вагома потреба в піклуванні та охороні з боку держави; неповний обсяг політичних прав, зокрема в сфері виборчого права, державної служби та активної участі у політичних партіях; підстави набуття та зміни громадянства такі самі, як у всіх дітей, але за умови їх добровільної згоди; особлива актуальність застосування принципу роз'єднання сім'ї у державній політиці у сфері громадянства.

Необхідно констатувати, що правовий статус неповнолітнього змінюється, якщо він наділений не одним, а двома і більше громадянствами. З одного боку, множинне громадянство породжує додаткові елементи у правовому статусі та їх колізія може призводити до труднощів реалізації первинних елементів статусу неповнолітнього, з іншого, – дає можливість правової охорони та захисту прав та інтересів з боку не однієї, а кількох держав. Самостійно здійснити оптацію неповнолітній не може, тому свій правовий статус визначає за допомогою інших осіб чи органів. Вказане дає можливість констатувати про деяку обмеженість правового статусу неповнолітнього за множинного громадянства.

1. Конституционное право / под ред. В. В. Лазарева. – М.: Юристъ, 1999. – 592 с.
2. Суржинський М. І. Інститут громадянства України: конституційно-правовий аспект / М. І. Суржинський. – К.: Наук. думка, 2011. – 215 с.
3. Янковський С. А. Правова сутність інституту громадянства ЄС / С. А. Янковський // Право і безпека. – 2011. – № 4 (41). – С. 28–32.
4. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підруч. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. – К.: Наук. думка; Президент, 2006. – 344 с.
5. Дахова І. І. Принцип єдиного громадянства в законодавстві та практиці України та зарубіжних країн / І. І. Дахова // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2013. – Вип. 26. – С. 95–109.
6. Протидія дискримінації і расизму: міжнародні угоди / Харківська правозахисна група. – Харків: Права людини, 2009. – 356 с.
7. Винокуров А. А. Развитие института гражданства: современные тенденции и конституционно-правовой опыт России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 “Конституционное право” / А. А. Винокуров. – М., 2006. – 31 с.
8. Российское гражданство: учеб. пособ. для вузов / под ред. В. Я. Кикотя, Н. М. Смородина. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 352 с.
9. Международное право: учеб. / под ред. Ф. И. Кожневникова. – М.: Международные отношения, 1981. – 456 с.
10. Юридична енциклопедія: в 6 т. / ред.: гол. ред. Ю. С. Шемшученко та ін. – К.: Вид-во “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 4: Н-П. – 2002. – 720 с.
11. Российское гражданство: учеб. пособ. для вузов / под ред. В. Я. Кикотя. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 272 с.